

Зміст

Передмова. <i>Стівен Фрай</i>	9
Кілька слів від авторки	11
Ти в укритті? Скільки вас там? <i>Ті, хто під обстрілами</i>	19
Полювання на кацапського селеня <i>Старші по станції</i>	25
Сьогодні буде гаряче <i>Керівники</i>	39
Місце коротких прощань <i>Пасажири</i>	63
Рейс за рейсом <i>Провідниці</i>	85
Потяг згорів, куля влучила <i>Люди залізниці, які віддали життя</i>	101
Письменник, який не пише <i>Волонтери</i>	105
Спадок імперії <i>Люди з минулого</i>	117
Ти не чекаєш, ти живеш <i>Комунікаційники</i>	137

Завод довелося закрити	
<i>Ті, що модернізують вагони</i>	153
Rail Force One	
<i>Радник</i>	169
Агент Суперніч береться за сервіс	
<i>Керівник пасажирських проєктів</i>	199
Золоті рибки з Гедройця	
<i>Людина проти системи</i>	223
Перевізники обіймів	
<i>Машиністи</i>	231
Найскладніше — стримати ненависть	
<i>Звільнені</i>	249
Подяки	267

*Відважним працівницям херсонського вокзалу,
а ще — тисячам провідниць і провідників,
машиністів, шляховиків,
вагонників, інженерів, диспетчерів,
начальників станцій, вокзалів і дільниць.*

Усім тим, хто зробив цю історію реальністю.

Передмова

Стівен Фрай,
британський актор, письменник,
режисер і пасажир Укрзалізниці

Коли я ранньої осені 2023-го вирушав до України, то вже, здається, розумів, що літаком до Києва не доберуся, але все ще вповні не усвідомлював, яке важливе місце посіла Укрзалізниця, коли на момент вторгнення Росії всі цивільні авіамаршрути закрили. Кожен, хто прямував до України із Заходу — чи то президент, чи прем'єр-міністр, а чи скромний актор — мали пройти шлях, подібний до мого. А мій пролягав із Варшави до прикордонного Перемишля, де на мене чекав нічний потяг. Я приготувався до спартанських умов: дерев'яних лав, може, якої води у пластиковій пляшці й одного-двох черствих бутербродів. Аж ні — на мене чекала чудова їжа, зручне спальне місце й напрочуд милий, веселий та люб'язний персонал. Потяг стугонів крізь ніч: із мирного краю в саме серце країни, яку охопила війна. Наша нічна мандрівка видалась безпечною, комфортною й без запізнь. Над головами інших людей, які прямували тим же маршрутом, лунали вибухи снарядів — і не тільки, загинули залізничники, майже шістсот осіб*. За позірною легкістю й зручністю моєї поїздки крилися неабиякі труднощі, втрати, важка праця та ретельне планування.

Та велич історії про залізницю далеко не в безпечній подорожі кількох іноземців із Заходу. Звитяга Укрзалізниці в тому, що їй вдалося перевезти якнайдалі від ворога, у безпечні

* За даними Укрзалізниці станом на березень 2024 року кількість загиблих залізничників становить уже 606 осіб. Тут і далі прим. авт.

місця, мільйон українських дітей. І 94 %* поїздок відбулося без затримок — годі собі таке й уявити на британській залізниці!

І про цю історію мають дізнатися всі: звісно, фронтові зведення теж мають бути почуті, так само як й історії з тилу — всі вони є свідченнями відваги, тривкості, відданості та самопожертви. Та історія Української залізниці є символом самої війни, у ній вся відвага, тривкість, відданість, самопожертва, а ще — віра. І все це — у дивовижних масштабах.

Переклала Марта Госовська

* Йдеться про прибуття потягів Укрзалізниці внутрішнього сполучення за підсумками періоду січень-лютий 2024 року.

Кілька слів від авторки

Залізниця близька мені, відколи себе пам'ятаю. Ще ближчою вона є для моєї мами — одного разу її збив товарний поїзд. Точніше, навантажений вагон-рефрижератор. Але не хвилюйтеся, це не трагічна історія, радше комічна родинна байка. Підлітком мама часто ходила до школи через залізничні колії. Її батьки — мої бабуся й дідусь — працювали на залізниці: дід — складачем потягів, бабуся розпоряджалася вантажами на станції.

Жили вони у Запоріжжі, у мікрорайоні залізничників поряд із вокзалом «Запоріжжя · 2», де зупинялися здебільшого товарні потяги.

Зі спальні їхньої квартири у хрущовці було чутно оголошення диспетчерок, перемовини стрілочників та брязкіт руху поїздів. Набагато пізніше, вже коли мама переїхала із Запоріжжя і народила нас із сестрами, ми приїжджали туди на час літніх канікул, і мені подобалося засинати під гудіння локомотивів та ловити на темних стінах відблиски прожекторів.

Отож, мама йшла уздовж колії й не почула, як із сортувальної гірки спустили вантажний вагон. Так роблять, аби скласти докупі поїзд. Несучись уперед, вагон зачепив її та відкинув убік. Якби мама йшла на кілька кроків ближче, вагон міг би затягти її під колеса, але обійшлося розсіченням шкіри голови та переляком. Проте переляк не завадив мамі дійти до медпункту на станції, звідки її відправили до лікарні залізничників. Знайома медсестра зателефонувала додому:

«Євдокіє, — сказала вона моїй бабусі, — ти тільки не хвилюйся. Вашу Аллочку збив товарняк».

Цей родинний спогад подарував мені дві асоціації: у залізничників специфічне почуття гумору, а сама залізниця — ніби окрема держава в державі, зі своїми лікарнями, житловими районами і, як дізнаюся згодом, із власними заводами, навчальними закладами, базами відпочинку, газетами та навіть свердловиною для видобутку води. Укрзалізниця досі є найбільшою в Україні компанією за кількістю працівників — на сьогодні їх понад двісті тисяч.

Робота на залізниці дає відчуття великої системи за твоїми плечима. Я зрозуміла це ще дитиною, коли ми з сестрою вперше їхали поїздом із Запоріжжя до Миколаєва без батьків. Бабуся просила знайому провідницю наглядати за нами в дорозі, а ми у свої одинадцять і тринадцять чулися страшенно дорослими. Ми цього не усвідомлювали тоді, але відчували — ми серед своїх.

Відтоді моїх подорожей залізницею не злічити. Верхня бокова біля туалету в плацкарті. Купе, двері якого постійно заїдає. Люкси, Інтерсіті, електрички. Раз навіть їхала у загальному вагоні. Курочка у фользі, яєчка з майонезом і свіжими огірками, що пахнуть на весь вагон. І надокучливі розмови до ранку у виконанні сусідів напідпитку. І бійки у вагоні. Все, що хочеш.

Тільки правда в тому, що ти цього не хочеш. Хочеш гарного сервісу, чистої, сухої білизни, кондиціонування у вагоні, чуйного ставлення і вчасного прибуття. Ще не на всіх рейсах, але поступово все це почало з'являтися останніми роками, а особливого розмаху зміни набули вже у час великої війни.

У грудні 2022 року, на її десятому місяці, я поверталася з відрядження у Берліні до Києва — їхала поїздом, який за розкладом не встигав. У Європі випав сніг і потяг Deutsche Bahn надовго зупинився десь посеред поля у Польщі. До Перемишля, де в мене була пересадка, він дістався із запізненням у чотири години — мій наступний рейс уже напевне мав

піти. Втомлена й засмучена, я раптом виявила, що українська залізниця чекала на всіх, хто спізнювався.

Останній того дня потяг до Києва збирав на польському пероні пасажирів, які не встигли на попередні рейси, аби відвезти їх додому. Піднімаючись у вагон, замість розпачу я відчувала турботу.

Таке піклування могло б здивувати, якби я не чула подібних історій від інших. Якби не знала, як провідники у перші місяці великої війни буквально жили у вагонах, допомагаючи мільйонам пасажирів виїхати туди, де безпечніше. Якби в подорожах мені не траплялися все частіше нові вагони, де шторка над вікном більше не падає, а з підлоги туалету вже не видно колій. Якби не помічала, як українська залізниця змінюється. Тож мені стало цікаво, як такі зміни можливі в принципі, і в час війни — особливо.

Випадок подарував можливість шукати відповіді. Коли видавництво задумало репортажну книгу про те, як Укрзалізниця не лише встояла у час війни, а й стала головною артерією, яка рятує життя, впливає на долі, привозить до України топових політиків і всіляко заважає ворогу знищити українську державність, я без вагань взялася її писати.

Ця книга не претендує на вичерпність. Я працювала над нею сім місяців, але не могла охопити всього, бо кожен у цій країні має власні історії про залізницю та її людей. Аби написати свою, я проїхала потягами понад вісім тисяч кілометрів: від Львова й Ужгорода на заході та Сум на півночі до Краматорська на сході й Херсона на півдні. В останньому потрапила під обстріл балістичними ракетами та артилерією — росіяни цілили в будівлю вокзалу, коли там зібралися пасажирів. Ця гостросюжетна історія теж стала частиною оповіді про сміливих залізничників.

Спогадами зі мною ділилися пасажирів, провідниці, начальники поїздів і станцій, чергові вокзалів, касирки, прибиральниці й машиністи, менеджери та управлінці найвищого рівня. Один із них зізнався, що вага відповідальності, яка

лягла на їхні плечі, тиснула нестерпно, але вони мали робити те, що мусили.

Понад сорок інтерв'ю та більше ніж вісімдесят годин аудіо-записів стали основою для історії, збудованої на портретах кількох людей. Та це не означає, що все втілене — заслуга лише тих, хто згаданий на сторінках цієї книги. За їхніми плечима — команда з двох сотень тисяч гравців. Історія Укрзалізниці, як вдало пояснив один із моїх співрозмовників, немає конкретних героїв, які витягли на собі евакуацію чи щось іще, це — історія про ланцюжкову мережу: якщо хтось випадає, на його місце стає інший. Немає конкретного хлопця, який краще за решту відбудовує мости, чи провідниці, яка ліпше за інших супроводжує пасажирів. Вони роблять це разом і загальний успіх — заслуга кожного.

Водночас ніхто з працівників залізниці, хто їздив в евакуацію чи перевозив гуманітарку, не вважає себе героєм. Принаймні я таких не зустрічала. Вони кажуть: «Це просто наша робота». Думаю, йшлося все ж про дещо більше, аніж професійний обов'язок. Ми живемо в часи, які потребують героїзму. Тож дозволю собі, аби ця книжка розповідала про героїчних людей.

Багато з почутого, й особливо — з не висловленого, до книги не увійшло. Війна триває, частина інформації лишається засекреченою. «Коли ми переможемо, — сказав мені начальник однієї товарної станції, — ми спершу нап'ємося й поплачемо, а після зможемо розповідати все».

Як і кожна подорож, ця історія починається з розкладу. На боковому табло центрального вокзалу в Києві світяться жовтим назви міст: Керч, Мелітополь, Донецьк, Маріуполь, Луганськ, Севастополь, Євпаторія. Потяги до цих міст поки не їздять. Але про них пам'ятають, чекаючи нагоди повернути сполучення. От як поїзд Київ—Херсон. Він уже засвітився білим кольором і повернувся на свій звичний маршрут.

Тим часом на табло не символічному, а тому, яким щоденно користуються пасажирів, світяться інші українські міста:

Дніпро, Ужгород, Львів, Одеса, Суми, Краматорськ, Кропивницький, Харків. Два роки повномасштабної війни 94 пасажирські поїзди, а ще електрички та дизелі безперервно сполучають сотні міст і містечок. Це табло на столичному вокзалі української залізниці — красномовне свідчення недаремності всіх зусиль.

Вокзали — місце порятунку. Вокзали — ціль. З понад сотні українських вокзалів росіяни вже обстріляли 29. Вокзал у Костянтинівці вони зруйнували повністю. Про долю ще десяти, серед яких вокзал у Маріуполі, складно говорити точно, допоки вони лишаються на тимчасово окупованій території. Однак фотографії звідти свідчать про найгірше.

Ти в укритті? Скільки вас там?

Ті, хто під обстрілами

— **Ш**о там? — чоловік у формі поліції намагається зазирнути собі за спину. У стані шоку він не одразу помітив, що поранений. Тепер на прохання медика приспустив штани і стоїть посеред тісного кола десятка незнайомців у самих трусах, ніяковіючи. Кров стікає червоною цівкою по нозі. «Чиркнуло лише», — звітує медик. Уламки скла розрізали шкіру в кількох місцях під коліном і нижче на литці.

«Ми в порядку... Мам... Ми в підвалі, не хвилюйся», — тримаючи телефон біля вуха плечем, каже дівчина у формі з червоним хрестом, їй на вигляд не більш як п'ятнадцять. Голос звучить упевнено, але руки тремтять. Добре, що мама цього не бачить. Разом із батьком, тим самим медиком, що оглядав поліцейського, дівчина бинтує ногу його колезі, той має схоже поранення.

— I'm fine, I'm fine, — повторює найвищий і найкремезніший серед решти чоловік. Він важко дихає, що кілька хвилин болісно здіймає очі до стелі й витирає рукавом фліски піт, який рясно біжить обличчям. Говорить англійською, і його мало хто розуміє. Без слів пропонують сісти на диван, єдиний у цій тісній кімнаті з низькою стелею. Та іноземець відмовляється. У нього, певно, зламані ребра, бо саме в грудях йому болить. Та він просить не зважати, спирає широку спину на стіну й заплющує очі.

«Свето, ти в укритті? Скільки вас там?» — чую голос поруч. Працівниця вокзалу поряд зі мною телефоном зв'язується

з колегою, що опинилася в іншому підвалі. Має світле каре й наляканий погляд. Жінка не плаче, просто очі повні сліз. Виявляється, так теж буває.

— Георгіївно, у другому укритті десь сорок пасажирів, — звітує вона керівниці, начальниці вокзалу, щойно та заглядає до кімнатки.

— Добре, наших порахую, — кидає керівниця у відповідь і знову зникає за прочиненими дверима. Крім цієї кімнати, у підвалі ще є одна — саме там зібралася більшість пасажирів.

Бууух!.. Згори раптом чути приглушений віддалений звук.

— Це вихід. Зараз прилетить, — каже хтось. І люди притискаються ближче до стін. Світловолоса жінка, яка щойно говорила телефоном, сідає навшпиньки коло чавунної батареї, пофарбованої в біле вже мільйон разів, і тримається щосили. Бо коли страшно, треба за щось триматися. Інстинктивно я на мить кладу долоню на її руку. Зауважую манікюр кольору гранату. «Ти не сама», — хочеться сказати, але я не можу вимовити слова. У страху замерзає і голос, і час.

Минає хвилина, чи, може, менше, чи більше, — і світ вибухає прямисінько над нами. Ймовірно, нагорі сиплеться скло, але всі звуки зливаються у суцільний металевий гуркіт. Вибухова хвиля хитає стіни підвалу. Зі стелі сиплеться вапно. Грім триває не довше ніж кілька секунд, а тоді та брила гуркоту розсипається на уламки звуків, і за ними підвал поглинає моторошна в'язка тиша.

Усі залякли, лише кіт на моїх руках вовтузиться, ніби нічого не трапилося. Дрібне, висловухе кошеня. Його мені дала начальниця вокзалу, гукнувши, щоби бігом спускалася до підвалу. Це було одразу після першого удару. Кіт поміщається в моїх долонях і лиже пальці. Я відчуваю, який він теплий, і раптом розумію, що сама не дихаю. Кожен м'яз у тілі заціпенів, тож новий вдих я змушую себе зробити зусиллям.

— Усі цілі? У нас тут близько ста, — до кімнати знову зазирає начальниця вокзалу. Невисока, з короткою стрижкою

й золотавими смужками на чорній кофті, вона, мов та бджола, виринає то тут, то там, скеровуючи людей.

— Тут вода є, — дістає із шафи десяток півлітрових пляшок. — Нарешті я знаю, чому завжди просила, аби тут була вода, — гірко усміхається й роздає кілька пляшок у цій кімнаті, решту несе до більшої.

Сто сорок пасажирів, а ще працівники вокзалу й поліції — у безпеці й у пастці одночасно. Частина ховається в укритті з лицьового боку херсонського вокзалу. Решта — поряд із нами. Всі вони мали б уже їхати до Києва, але за двадцять хвилин до відправлення росіяни почали обстрілювати вокзал. Поїзд № 122 сполученням Херсон—Київ цього дня в розкладі єдиний, тож час для атаки росіяни обрали невипадково.

Від часу попередньої атаки на вокзал, понад пів року тому, правил безпеки тут дотримуються суворо — люди спершу збираються в самому вокзалі, де працівники Служби безпеки перевіряють їхні документи, і лише перед відправленням залізничники відчиняють двері, що ведуть до платформи, аби пасажирів зайняли місця у вагонах і поїзд рушив. Цього разу ті двері вже мали відчинити, коли перша ракета перетворила частину колії на кількадеметрову вирву, повну землі та металу.

«Я не дуже голосно говорю? — питає начальниця вокзалу в когось телефоном. — Перепрошую, я погано чую». Певно, її контузило. Алла Георгіївна тримається обома руками за вуха, але продовжує говорити: «У нас двоє поранених і один двохсотий».

Люди навколо нажахано презираються — може, вона переплутала? Трьохсотий, має бути трьохсотий. Але ні.

— Поліцейський. Перебило руки й ноги. Вони допомагали пасажирам спуститися і заходили останні, — каже присутнім, завершивши дзвінок.

Смерть просто тут, поміж нами.

Але новий вибух не дає усвідомити почуте.

— Господи, що робити?! — вголос питає начальниця вокзалу те, що, певно, хотіла б тримати в собі. Але у цій тісній

кімнатці свої: її заступниця і ще кілька колег, начальник потяга, чергові медики, поліцейські та іноземний волонтер. Тож та, на чийх плечах відповідальність за життя кожного, хто опинився на вокзалі, — 47-річна Алла Георгіївна Лопата — дозволяє собі секундну слабкість. Вона просить на хвилю кошеня, і те муркотить на руках господарки. Знайомий звук повертає землю під ноги.

— Пильнуй її, — Алла Георгіївна повертає попелястий клубок і знову береться до справ. — Що з вагонами? — питає начальника поїзда.

— Поки не ясно. Зачекаймо. Все одно виводити людей небезпечно.

Що там, нагорі, — не знає ніхто. Лиш чути нові вибухи.

У темряві ночі вокзал стоїть пораненим. Площа довкола всипана битим склом і камінням. Якби мати ліхтарик, можна побачити, що ні вокзал, ні поїзд, який чекав на пасажирів, більше не мають жодного вцілілого вікна.